

V. KLASA I KLASNE BORBE KLASE I KLASNE SUPROTNOSTI

Istorija svakog dosadašnjeg društva je istorija klasnih borbi.

Slobodni čovek i rob, patricij i plebejac, baron i kmet, esnafski majstor i kalfa, ukratko — ugnjetač i ugnjeteni stajali su jedan prema drugom u stalnoj suprotnosti, vodili neprekidnu, čas skrivenu čas otvorenu borbu, borbu koja se uvek završavala revolucionarnim preobražajem celog društva ili zajedničkom propašću klasa koje su se borile.

U ranijim istorijskim epohama nalazimo skoro svugdje potpunu podelu društva na različite staleže, mnogostruko stupnjevanje društvenih položaja. U starom Rimu imamo patricije, vitezove, plebejce, robove; u srednjem veku feudalne gospodare, vazale, esnafske majstore, kalfe, kmetove, a uz to još gotovo u svakoj od tih klasa opet posebne stupnjeve.

Moderno buržoasko društvo, koje je proizašlo iz propasti feudalnog društva, nije ukinulo klasne suprotnosti. Ono je stavilo samo nove klase, nove uslove ugnjetavanja, nove oblike borbe na mesto starih.

Ali naša epoha, epoha buržoazije, odlikuje se time što je uprostila klasne suprotnosti. Celo se društvo sve više i više cepa na dva velika neprijateljska tabora, na dve velike klase koje stoje neposredno jedna naprama drugoj — buržoaziju i proletarijat.

Iz redova kmetova srednjeg veka izašli su slobodni stanovnici prvih gradova; iz tog varoškog stanovništva razvili su se prvi elementi buržoazije.

Otkriće Amerike, otkriće morskog puta oko Afrike stvorili su nov teren buržoaziji koja se uzdizala. Istočnoindijsko i kinesko tržište, kolonizacija Amerike, raz-

mena sa kolonijama, umnožavanje sredstava za razmenu i robe uopšte, dali su trgovini, brodarstvu i industriji dotle neviđeni polet, a s time su ubrzali razvitak revolucionarnog elementa u propadajućem feudalnom društvu.

Dotadašnji feudalni ili esnafski način rada industrije nije više dostizao za tražnju koja je rasla sa novim tržištima. Na njegovo mesto došla je manufaktura. Esnafske majstore potisnuo je industrijski srednji stalež; podela rada između različitih korporacija iščeže pred podelom rada u pojedinačnoj radionici.

No tržišta su jednako rasla, tražnja je bivala sve veća. Više ni manufaktura nije bila dovoljna. Tada su para i mašine revolucionisale industrijsku proizvodnju. Na mesto manufakture došla je moderna krupna industrija, na mesto industrijskog srednjeg staleža došli su industrijski milionari, rukovodioci čitavih industrijskih armija, moderni buržuji.

Krupna industrija stvorila je svetsko tržište, koje je bilo pripremljeno otkrićem Amerike. Svetsko tržište neizmerno je razvilo trgovinu, brodarstvo, kopneni saobraćaj. Ovaj je razvitak opet još više raširio industriju, a u istoj meri u kojoj se širila industrija, trgovina, brodarstvo i železnice, u istoj meri se razvijala buržoazija, uvećavala svoje kapitalne i potiskivala u pozadinu sve klase koje je zaveštao srednji vek.

Tako mi vidimo kako je sama moderna buržoazija proizvod dugog toka razvitka, niza prevrata u načinu proizvodnje i razmene.

SVAKI taj stupanj razvitka buržoazije bio je praćen odgovarajućim političkim uspehom. Ona je bila ugnjeteni stalež pod vlašću feudalnih gospodara, naoružana i samoupravna zajednica u komun, ovamo nezavisna gradska republika, onamo treći oporezovani stalež monarhije, zatim u vreme manufakture protivteža plemstvu u staleškoj ili apsolutnoj monarhiji, uopšte glavna podloga velikih monarhija, dok najзад, s postankom krupne industrije i svetskog tržišta, nije osvojila u modernoj predstavničkoj državi isključivu političku vlast.

Moderna državna vlast samo je odbor koji upravlja opštim poslovima cele buržoaske klase.

(K. Marks-F. Engels, *Manifest Komunističke partije, Izabrana dela*, I, str. 14—17.)

BOGATSTVO I BEDA U KAPITALIZMU

...gde smo proučavali proizvodnju relativnog viška vrednosti, pokazalo se: da se u okviru *kapitalističkog sistema* svi metodi za uvećavanje društvene proizvodne snage rada izvode na račun individualnog radnika; da se sva sredstva za razvijanje proizvodnje izopćavaju u sredstva za eksploataciju proizvođača i gospodarenje nad njima, da ona od radnika čine bogalja, delimičnog čoveka, da ga ponizuju na običan pribor mašine, da uništavaju sadržinu njegovog rada pretvarajući mu rad u pravo mučenje, da radniku duhovne snage procesa rada čine tuđim u istoj meri u kojoj se nauka prisajedinjuje tome procesu kao samostalna snaga; da unakažavaju uslove u čijem okviru on radi, podvrgavaju ga za vreme procesa rada odvratnom i sitničavom despotizmu, pretvaraju sav njegov život u radno vreme i bacaju mu ženu i dete pod Džagernatov točak kapitala. U svim svim metodama za proizvodnju viška vrednosti ujedno i metodima za akumulaciju, a svako uvećanje akumulacije postaje opet sredstvom za razvijanje tih metoda. Iz ovoga izlazi da radnikov položaj mora bivati sve gori što se kapital više akumulira, *pa ma kako radnik bio plaćen, visoko ili nisko*. Naposletku, zakon koji *relativno suviše stanovništvo, ili industrijsku rezervnu armiju, stalno održava u ravnoteži s obimom i energijom akumulacije* priključuje radnika uz kapital čvršće nego Hefestovi klinici Prometeja za stenu. Taj zakon zahteva da akumulaciji kapitala odgovara akumulacija bede. I tako je nagomilavanje bogatstva na jednom polu u isti mah nagomilavanje bede, mučnog rada, ropstva, neznanja, podivljanja i moralnog

pada na suprotnom polu, tj. na strani klase koja svoj vlastiti proizvod proizvodi u obliku kapitala.

(K. Marks, *Kapital*, I, str. 540.)

KLASNA STRUKTURA KAPITALIZMA

Vlasnici gole radne snage, vlasnici kapitala, i zemljovlasnici, kojima najammina, profit i zemljišna renta sačinjavaju odgovarajuće izvore dohotka, dakle najamni radnici, kapitaliste i zemljovlasnici, sačinjavaju tri velike klase modernog društva koje počiva na kapitalističkom načinu proizvodnje.

Neosporno je da je moderno društvo, u svojoj ekonomskoj strukturi, najdalje, najklasičnije razvijeno u Engleskoj. Pa ipak, ova klasna struktura ni tu ne istupa u svojoj čistoti. I ovde (mada na selu nesavršeno manje no u varošima) srednji i prelazni stupnjevi svugde pomućuju granice. Ali je za naše razmatranje ovo indiferentno. Mi smo videli da je stalna tendencija i zakon razvitka kapitalističkog načina proizvodnje da sredstva za proizvodnju sve više i više rastavi od rada, i da rasparčana sredstva za proizvodnju sve više koncentriše u velike grupe, dakle da rad pretvori u najamni rad, a sredstva za proizvodnju u kapital. A ovoj tendenciji odgovara na drugoj strani samostalno rastavljanje zemljišne svojine od kapitala i rada, ili pretvaranje svake zemljišne svojine u oblik zemljišne svojine koji odgovara kapitalističkom načinu proizvodnje.

Zatim treba odgovoriti na pitanje: Šta sačinjava klasu? a ovo proizlazi samo po sebi iz odgovora na drugo pitanje: Šta čini da su najamni radnici, kapitaliste i zemljovlasnici elementi koji obrazuju tri velike društvene klase?

Na prvi pogled to je istovetnost dohotka i izvora dohotka. To su tri velike društvene grupe, čije komponente, individue koje ih sačinjavaju, žive — prema tome kojoj grupi pripadaju — od najamnine, profita i

zemljišne rente, od iskorišćavanja svoje radne snage, svoga kapitala i svoje zemljišne svojine.

Međutim, sa ovog bi stanovišta npr. i lekari i činovnici bili dve klase, jer pripadaju dvema različnim društvenim grupama, kod kojih dohodi članova svake ove grupe teku iz istog izvora. Isto bi važilo i za beskonačnu rascepanost interesa i položaja, na koje podela društvenog rada cepa kako radnike tako i kapitaliste i zemljovlasnike — npr. ove poslednje u vlasnike vinograda, oranica, šuma, rudnika, ribnjaka.

(K. Marks, *Kapital*, III, str. 767—768.)

EKSPLOATACIJA

A da li najamni rad, rad proletera stvara njemu privatnu svojину? Nikako. On stvara kapital, tj. svojину koja eksploatiše najamni rad, koja se može uvećavati samo pod uslovom da rađa nov najamni rad da bi ga opet nanovo eksploatisala. Svojina u svome današnjem obliku kreće se u suprotnosti kapitala i najamnog rada. Pogledajmo obe strane ove suprotnosti.

Biti kapitalista ne znači zauzimati samo neki čisto lični, već društveni položaj u proizvodnji. Kapital je zajednički proizvod i može se staviti u pokret samo zajedničkom akcijom mnogih članova, pa u krajnjoj instanci samo zajedničkom akcijom svih članova društva.

Kapital, dakle, nije neka lična, već društvena sila.

Kada se, dakle, kapital pretvori u opštu svojinu, koja pripada svim članovima društva, onda se time ne pretvara lična svojina u društvenu. Menja se samo društveni karakter svojine. Ona gubi klasni karakter.

Pogledajmo najamni rad.

Prosečna cena najamnog rada jeste minimum najamnine, tj. suma životnih sredstava potrebnih da se radnik održi u životu kao radnik. Prema tome, ono što najamni radnik sebi prisvaja svojom delatnošću dostiže samo za to da mu opet proizvede njegov goli ži-

vot. Ovo lično prisvajanje proizvoda rada za ponovnu proizvodnju neposrednog života mi nikako nećemo da ukinemo, jer to prisvajanje ne ostavlja nikakav čisti prihod koji bi mogao dati vlast nad tuđim radom. Mi hoćemo da ukinemo samo bedni karakter ovog prisvajanja, u kome radnik živi samo zato da uvećava kapital, i živi samo dok to zahteva interes vladajuće klase,

U buržoaskom društvu živi rad samo je sredstvo za uvećavanje nagomilanog rada.

(K. Marks-F. Engels, *Manifest Komunističke partije, Izabrana dela*, I, str. 28—29.)

DRUŠTVENE KLASJE U KAPITALIZMU

Proletarijat i bogatstvo su suprotnosti. Oni čine kao takvi celinu. Oni su oboje uobličena sveta privatne svojine. Posredi je određeni položaj koji oboje zauzimaju u suprotnosti. Nije dovoljno oglasiti ih za dve strane jedne celine.

Privatna svojina kao privatna svojina, kao bogatstvo, prinuđena je da sam u sebe, a time i svoju suprotnost, proletarijat, održava u opstojanju. To je pozitivna strana suprotnosti, u sebi samoj zadovoljena privatna svojina.

Proletarijat je, obrnuto kao proletarijat prinuđen da ukine samog sebe i time svoju suprotnost koja ga uslovljava, koja ga čini proletarijatom — privatnu svojinu. To je negativna strana suprotnosti, njen nemir u sebi, privatna svojina koja je rastočena i koja sebe rastače.

Sopstvenička klasa i klasa proletarijata predstavlja ju isto ljudsko samootuđenje. Ali prva klasa se u ovom samootuđenju oseća dobro i podržanom, zna za otuđenje kao za svoju sopstvenu moć i poseduje u njemu privid ljudske egzistencije; druga se oseća u otuđenju uništenom, vidi u njemu svoju nemoć i stvarnost neljudske egzistencije. Ona je, da upotrebimo je-

dan Hegelov izraz, u oturenosti *pobuna* na tu oturenost, pobuna na koju je nužno goniti protivrečnost njene ljudske *prirode* s njenim životnim položajem, koji je otvorena, odlučna, sveobuhvatna negacija te prirode.

U granicama suprotnosti privatni vlasnik je, dakle, *konzervativna*, a proleter *destruktivna* strana. Od onog polazi akcija održavanja suprotnosti, od ovog — akcija njenog uništenja.

Privatna svojina goni svakako sama sebe u svom političko-ekonomskom kretanju ka svom vlastitom rastočenju, ali samo putem razvoja koji je od nje nezavisan, besvestan, koji se dešava protiv njene volje, koji je uslovljen prirodom stvari, samo time što stvara proletarijat kao proletarijat, bedu svesnu svoje duhovne i fizičke bede; raščovećenje koje je svesno svoga raščovećenja i koje zato samo sebe ukida. Proletarijat izvršuje presudu koju je privatna svojina izrekla samoj sebi stvaranjem proletarijata, kao što on izvršuje presudu koju najamni rad izriče samom sebi stvarajući tuđe bogatstvo i vlastitu bedu. Kad proletarijat pobeđi, onda on time nije nikako postao apsolutna strana društva, jer on pobeđuje samo time što ukida samog sebe i svoju suprotnost. Onda su upravo iščezli i proletarijat i njegova suprotnost koja ga uslovljava — privatna svojina.

Kad socijalistički pisci pripisuju proletarijatu ovu svetsko-istorijsku ulogu, onda to ne biva nikako, kao što Kritična kritika predstavlja, zato što oni proletere smatraju za *bogove*. Pre će biti obrnuto. Pošto je odvajanje od svake ljudskosti, čak od *privida* ljudskosti, praktično završeno u izgrađenom proletarijatu, pošto su u životnim uslovima proletarijata svi životni uslovi današnjeg društva sažeti u svom najneljudskijem vrhuncu, pošto je čovek izgubio u njemu samog sebe, ali u isto vreme ne samo dobio teorijsku svest o ovom gubitku, već je i neposredno prinuđen na pobunu protiv ove neljudskosti, prinuđen *nuždom* — praktičnim izrazom *nužnosti* — koja se više ne da otkloniti ni ulepšati i koja je apsolutno imperativna — zato pro-

letarijat može i mora osloboditi samoga sebe. Ali on ne može osloboditi samog sebe a da ne ukine svoje vlastite životne uslove. On ne može ukinuti svoje vlastite životne uslove a da ne ukine *sve* neljudske životne uslove današnjeg društva koji su sažeti u njegovoj situaciji. On ne prolazi uzalud kroz surovu, ali prekalujuću školu *rada*. Nije posredi to šta ovaj ili onaj proleter ili čak celi proletarijat u datom trenutku *zamišlja* kao svoj cilj. Posredi je *šta on jeste* i *šta će* shodno svom *biću* biti istorijski prinuđen da učini. Njegov cilj i njegova istorijska akcija predznačeni su čulno jasno, neopozivo u njegovoj vlastitoj životnoj situaciji, kao i u celoj organizaciji današnjeg građanskog društva.

(K. Marks-F. Engels, *Sveta porodica*, Beograd 1959, str. 79—81.)

RADNIČKA KLASA I ZAKONODAVSTVO

Klasa najamnih radnika, koja je postala u drugoj polovini 14. veka, sačinjavala je tada i u narednom veku tek veoma neznatan deo naroda i njen položaj je bio dobro zaštićen samostalnom seljačkom privredom na selu i esnafskom organizacijom grada. I na selu i u gradu poslodavac i radnik bili su jedan drugome bliski u socijalnom pogledu. Potčinjenost rada kapitalu bila je samo *formalna*, tj. sam način proizvodnje još nije imao specifično kapitalistički karakter. Promenljivi element kapitala znatno je nadmašio njegov postojani element. Stoga je sa svakom akumulacijom kapitala brzo rasla tražnja za najamnim radom, dok je ponuda najamnog rada zaostajala, idući veoma *sporo*. Jedan veliki deo nacionalnog proizvoda, kasnije *pretvoren u akumulacioni fond kapitala*, tada je još ulazio u *radnikov fond potrošnje*.

Zakonodavstvo o najamnem radu, koje je od samog početka bilo udešeno radi eksploataisanja radnika i koje je u svom razvitku ostalo stalno podjednako nepri-